

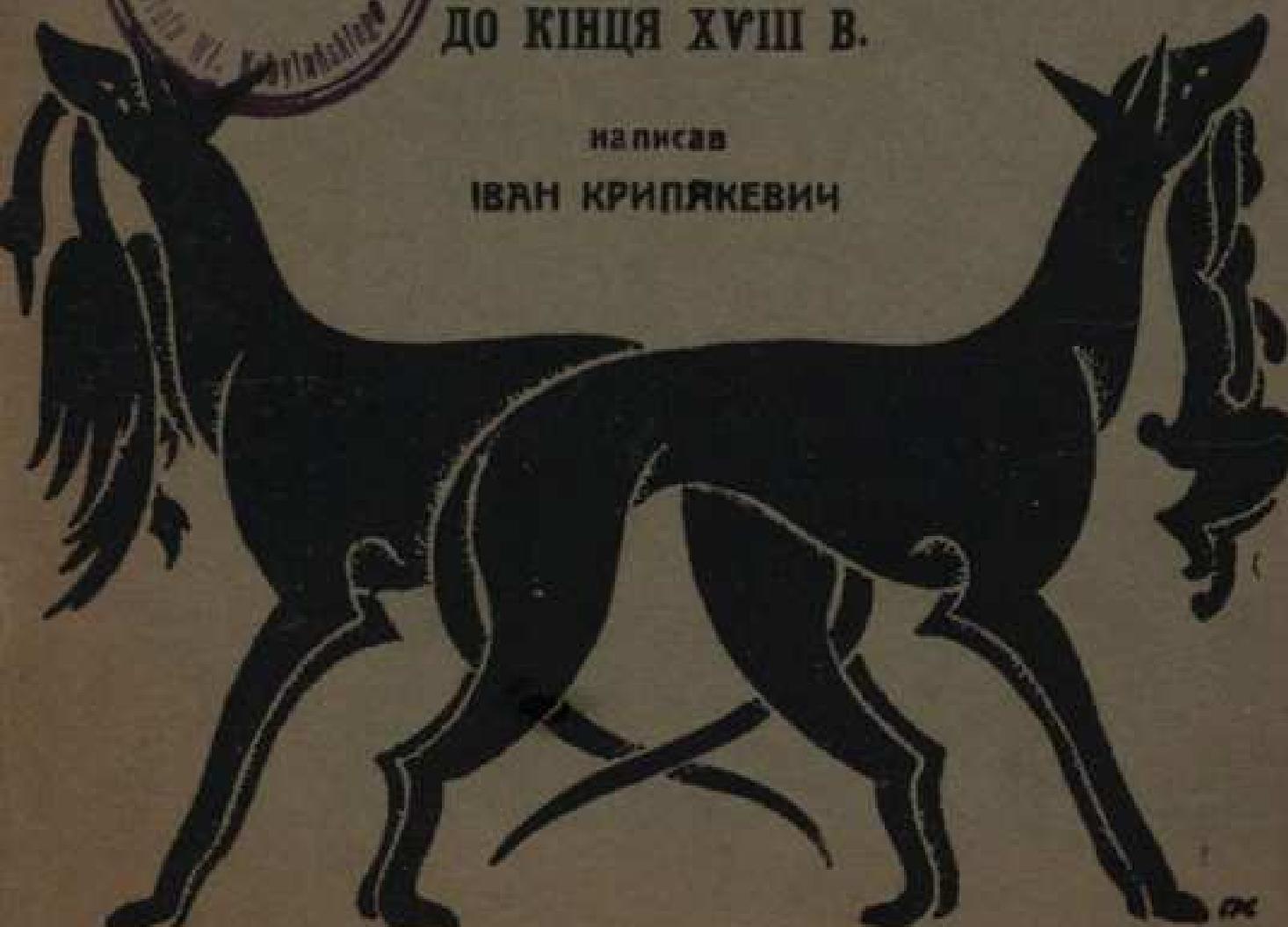
1573

МОВЕЦЬКА БІСМІТОПСКА

НАРИС ІСТОРІЇ АІНСЬКОГО ЛОВЕЦТВА ДО КІНЦЯ XVIII В.

написав
ИВАН КРИПЯКЕВИЧ

ЛОВЕЦЬКА БІБЛІОТЕКА Ч. 1.

НАРИС ІСТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОГО ЛОВЕЦТВА
ДО КІНЦЯ XVIII В.

написав

ІВАН КРИП'ЯКЕВИЧ

ЛЬВІВ

НАКЛАДОМ УКР. ЛОВ. ТОВ. „ТУР“.

1925

Від видавництва

Українське ловецьке товариство „Тур“., засноване в 1921 р. має на цілі культивувати благородні форми ловецького спорту, що має за собою таку давну історію і велике значіння. Товариство гуртує в собі ловців і рівночасно старажиться піднести стан ловецтва в краю, схоронювати звірину і досліджувати її житте.

Щоби познакомити ширші круги зі своїми цілями і зібрати результати своєї праці „Тур“ починає видавати як першу серію своїх публікацій „Ловецьку бібліотеку“. Бібліотека буде появлятися невеликими випусками, в яких містити мемо нариси про стан авірини в краю, про її охорону, теперішній стан ловецтва, описи і вражіння з ловів і т.п.. Як перше число даемо працю др. Івана Крипакевича „Нарис історії українського ловецтва до XVIII в.“ Думаємо що нашим членам і прихильникам приемно буде познайомитися з минувшиного нашого старого спорту. Дальші випуски появляться в міру фінансової можності Товариства.

виділ товариства „ТУР“

I.

Ловецтво це престаре заняття Українців. «Був навколо города ліс і бір великий і ловили звіря,» так переказує літописець про початки Київа. Ті слова мають характеристику нашого ловецтва за довгій часи, аж до половини XIX віку. Величезні пущі і незаселені степи ховали протягом в ків велику силу всякого звіря і приманювали до себе ловця. Ловецтво не було тільки святочним заняттям вибраного гуртка людей, — в давнійші часи ловам віддавалася велика частина населення України, лови давали прожиток цілим селам, лови відогривали першорядну роль у господарськім бюджеті України. Щойно в XIX віці вирубано остаточно ліси, заселилися вільні степи і ловецтво почало підупадати.

У славянські часи наш народ замешкував північну частину теперішньої своєї території, — Галичину, Волинь і Київщину. Це була полоса лісів. »Лісна сторона,« як її тоді звали, займала значно ширші простори, чим у наші часи. Ліси були не тільки на Поліссі або на Чернигівщині,

де вони залишилися і тепер, — також Галичина була лісовою країною і нпр. довкола Львова протягалися непроходимі пущі. Через те головним заняттям давних Славян було ловество і воно давало і мясо на поживу і скіри та футра на одяг.

Перші докладнійші відомості про українське ловество маємо з княжих часів, з X — XIV в. З більшої звірини згадуються тоді олені, лосі, дики кабани, медведі, вовки, рисі, дики коні, тури і зубри. Треба пояснити відразу ріжницю між туром і зубром, бо несвідомі часто мішають зі собою оба роди звірини: зуба (або бізон) визначається високо поднесеним хребтом і є порослий вовною зпереду; тур це просто дикий віл, подібний до домашнього вола, з прямим хребтом і необрослий вовною. Звістки про ці звірята в княжих часах маємо тільки доривочні: тури стрічаємо тоді у Чернігівщині, зубра в Галичині. З меншої звірини цінилися зза гарного футра чорні куниці, білі вивірки або білиці та бобри. Найбільше популярні були куниці, їх уживано навіть у торговім обміні замісць грошей,плачено ними податки і под. З птиці особливо шукали за соколами і яструбами, які приучувано до ловів на меншу птицю.

Лови відбувалися на ріжні способи. »Гонили звіря« на конях або пішо, з луком або з рога-

тиною; також по ріках »діяли лови« на човнах. На звіря заставляли »сила« і »тенета« або за- вішувано на деревах великі сіти, »перевіси.« Місця, призначені на лови, звалися »ловища« або »перевісища.« Деколи лови були з нагінкою: »клиchanе« криком наганяли звірину, були також окремі »псарі,« що пильнували псів. У нашім го- сподарстві ловецтво мало важну роль і ло- вецьке знадібя, »ловчий наряд« приготовлявся дуже старанно.

Як виглядали староукраїнські лови, це опи- сує князь Володимир Мономах ($\dagger$ 19 мая 1125 р.), найвизначніший ловець з поміж князів. Він бу- вав на ловах в ріжних сторонах України. »Ось що робив я в Чернигові: коні дикі вязав я сво- іми руками в пущах, по 30 живих коней; кромі цього їздив по Росі і ловив руками ці ж дикі коні. Двічі тури кидали мене на рогах і з конем, раз олень колов мене, й двічі лосі, один ногами топтав, другий колов рогами, вепр відтяв мені меч на бедрі, медвідь відкусив мені підклад у ко- коліна, лютий звір скочив мені на бедра і пе- ревернув коня зі мною — Бог заховав мене без шкоди. І з коня богато разів я падав, голову я розбив собі двічі і руки та ноги побив, по- бився в молодості своїй, бо не беріг свого життя, не щадив своєї голови.« Так оповідає князь про свої лови в »поученні дітям;« це най-

старший докладний опис ловів на Україні. Володимирови Мономахови можемо дати ім'я сеніора українських ловців.

Наші князі також залюбки віддавалися ловам. Галицький князь Ярослав Осмомисл полював на зубра; 1154 р. в його ловах брав участь візантійський царевич Андронік Комнен славний своїми романтичними пригодами. Візантійський літописець присвячує цим ловам спеціальну замітку. Наш літопис згадує, що король Данило під час походу з військом біля Грубешова на Холмщині убив рогатиною три дики вепри. Волинський князь Володимир Василькович «уважав ловець добрий, хоробрий, ніколи до вепра, а то й до медведя не чекав на своїх слуг, щоби йому помогли, а скоро сам убивав всякого звіря», пише літопис.

»Руська Правда,« збірник законів з княжих часів, займається також справами ловеца, а саме означає кари за шкоди в лісах. Хто перетяв сіть, заставлену на звірі, платив 3 гривні князеви і одну гривню власникові сіти; хто украв із сіти сокола або яструба, платив так само; за крадіж голуба і курки плачено 9 куниць, за качку, гуску, лебедя і журавля по 30 куниць. Окремих охоронних ловецьких законів ще не було.

В княжі часи ловеци постачало не тільки мясо і скіри для самого населення, але також

доставляло велику кількість скір і футер на вивіз за границю. Футра і скіри в тодішній українській торговлі займали дуже важне місце і вивозено іх до Західної Європи і до Візантії і далеко на схід до Азії. Це найліпший доказ, яку кількість звірини мала тоді Україна і як високо стояло українське ловецтво за княжих часів.

II.

У пізнійші часи наше ловецтво занепадає все більше. Людські оселі входять все дальше у незамешкані колись простори, ліси проріджуються, — дика звірина тратить безпечний захист і пропадає безслідно. Ці зміни починаються скоріше в західних українських землях, бо тут вже в XV і XVI в. в. колонізація зростає сильно, — чим дальше до сходу, тим довше утримується звірина, а з нею також і ловецтво.

У тих часах можемо слідити занепад ріжних родів звірини, давнійше дуже поширених. Так пропав без сліду тур; не можна навіть дійти сьогодня, в якім часі його не стало. Зубри жили в нас ще в великім числі в половині XVI віку в Київщині згадує їх коло 1540 р. письменник Михайло Литвин серед іншої звірини, що є в „та-

кій силі по лісах і на полях, що полюють на них тільки для скіри, а з мяса беруть тільки товстійші частини, решту кидають, так його богато; «у Брацлавщині 1552 р. також зубрів »множество велике;« папський нунцій Руджієрі 1565 р. згадує зубрів на Поділлі. Винищено їх мабуть з початком XVII в.; французький інженер Боплян коло 1640 р чув тільки про дикі »буйволи« на лівобережній Україні, на московській границі.

Згаданий вище нунцій Руджієрі описує близьче зубра і лови на нього: »Він такий великий, що двох і трьох людей може сісти між його рогами. Біжить скоро, ноги має чорні і такі сильні, що ударом їх вивертає дерева середньої грубости; скіра шерстка, шерсть кудлата, особливо зпереду, майже яку льва: його мясо солене панове вважають дуже смачним. Лови на зубра відбуваються на Поділлі таким способом. Ловці сідають на коні відділяють одного зубра від череди, потім розставлені у різних місцях, кожний зокрема прибігає у найбільшому розгоні до зубра, випускає стрілу, ранить і втікає; розюжений звір кидається за ним, — нараз другий трапляє його стрілою; звір кидає першого, біжить за другим, аж тут і третій і так даліше; зубр хоче гонити за кожним, а залишає того, хто його на останку удариив, щоби гнати за тим, що бе з черги, — й ослаблений втратою крові паде без життя.

»Є ще інший спосіб ловів на нього. Як побачать його у лісі в догідному місці, хлопи зрізують довкола дерева і роблять з них засік, в якому зубр лишається замкнений, потім будуть льожі для короля, пань та значнійших панів. Ловці засідаються за деревами, звір рушений з місця псами та криком хлопів уступає в середину засіку, найближший ловець ранить зза дерева. Зуб ударений залізом бе рогами в дерево, за яким стоїть ловець, а той перебиває йому живіт корделясом; з другої ж сторони пси шарпають його і калічать, аж доки не звалять на землю. Як ловець не вцілить або зубр його заколе, тоді найближчий показує йому червоне сунно, — на цей вид звір, що не виносить цієї краски, попадає у найбільшу скаженість, кидается на того другого, той хорониться за дерево і знов ведеться боротьба подібна до першої, аж звір поцілений списами і стрілами паде на землю. У таких змаганнях треба берегтися не тільки рогів, але й язика, — якби ним навіть здалека схопив кусень убрання, притягає до себе і перевертає людину.«

Олені в XVI в. були не тільки в Карпатах, але також у Київщині, Брацлавщині і Дніпровому Низі; ще коло 1640 р. Бойлян бачив їх цілими стадами. Оленів було стільки, що їхнього мяса майже не іли, а кидали псам. Лосі у тім

часі були ще у Брацлавщині, у Чернігівщині і зрідка на Волині.

У степах проживали цілими табунами дикі коні. Бойлян бачив їх по 50 і 60 нараз. Степова людність особливо козаки, залюбки уладжували лови на ці дикі коні, — так, як колись Володимир Мономах, — ловили їх і присвоювали. Це називалося »вибивати коні з диків. Серед диких коней бували теж і здичилі домашні, що у степах відбивались від своїх власників.

У степах було також дуже богато диких кіз. Михайло Литвин пише: »Дикі кози у такім великім числі прибігають зимию зі степів до лісів, а літом назад у степи, що кождий селянин убиває їх богато протягом року.« У степах згадуються також сугаки і бобаки. Козацький гетьман Самійло Зборовський 1583 р. на Дніпровому низі стрічав рисі; ціарський посол Лясота 1594 р. на Запорожі бачив медведя, — у тих околицях, де тепер про ці звірятата ніхто й нечував.

До звірят, що в тому часі ще вповні не вигибли, належать бобри. В половині XIX в. вони були ще у великій кількості на долішньому Дніпрі і Дніпрових притоках і туди на »боброві гони« ходили цілі ватаги міщан, козаків і селян. У меншим числі знаходяться бобри на Полісі, Волині, Поділлі, а в Галичині тсді вже вони пропадають остаточно. Коло 1565 р. ловились

ще бобри на Бузі, а селянин Федір Деревлянка в Бовшові на Гнилій Липі зловив тоді 8 бобрів. Про бобрів згаданий Руджієрі розказує таке:

»Бобер, звір чотироногий, живе по частині у воді, по частині на суші, має круглу голову на вид к тячої, задні ноги подібні до гусячих, хвіст широкий, лусковатий як у риби, — вважають його чудовою стравою, решта мяса нездатна до їди. Футро бобра має волосся довге і мягкое, що майже ніколи не вилазить, тому дуже тут ціниться, бо пани мають звичай обкладати ним убрання, подібно як соболями. Є два роди бобрів, одні темної краски, майже чорні, іх називають шляхтою, другі ясні, якби булані, і ці називаються хлопами, — бо як котрий зі шляхти хоче ставити собі дім, хлопи зносять йому дерево та інші потрібні матеріали. Ті звірята живуть на Волині, над берегами рік або озер, в хатах на кілька поверхів, вилазять тут више або сходять в низ, відповідно до того, чи вода піднімається чи спадає. Ловлять іх таким способом: Як пси звітрять бобра, ловці замикають ріку сітями з верху і зі споду, тоді копають місце, що знайшли пси, аж поки не докопаються до бобра, а як він почує небезпеку і кинеться у воду, впадає у сіть, що на нього заставили.«

Куниці, з якими так часто зустрічаємося у княжі часи, заховалися у значній кількості до почат-

ків XVI в. Ще тодіплачено ними податок, так напр. православні священики давали дань іхніми скірками, так само, як дівчина віддавалася на друге село, давала панови куницю; в деяких околицях цілі села платили податки куницями, так напр. у Любачивщині громади давали річно по 4, 7 і навіть 15 куниць. Але з часом бачимо, що куниць стає все менше і податок, званий »куничне,« платиться вже грішми.

У рідше заселених місцях було ще богато птиці. Михайло Литвин пише про Київщину коло 1540 р.: »Птиці така поражаюча кількість, що весною діти наповняють ціли човни яйцями диких качок, гусей, журавлів та лебедів, а потім їх молодими наповняють клітки. Орлят беруть до кліток задля іх пер, що прикріплюють до стріл.«

Цінилися також соколи, яструби і рябці, потрібні до ловів; у деяких панських маєтках призується селянам: »колиб знайшлося соколине гніздо, мають всіх соколів з нього віддати до двора; якби знайшлося гніздо яструбів або рябців то до двора мають віддати по одному птахови з гнізда.« У деяких селах у Галичині селяне мали дставити до двора означене число кроґульців, так у Сільцях над р. Ратою 6 штук, у Батятичах коло Камінки Струмілової 12 кроґульців, — але коло 1560 р. вже селяне не могли добути тих птиць і почали за це платити грішми.

Нунцій Руджієрі у добрій вірі передає деякі народні оповідання про птиці:

»У волинських лісах живуть дикі когути та кури, великі як бажант. Самець є чорний, має дзьоб і очі червоні, самиця сіра як куропатва. Ці птиці ніколи не паруються, тільки самець то-куючи довкола самки точить піну з рота, самка поликає її та несе запліднені яйця.

»Живе там пташина, що зветься ремез, менша від чижика, що стелить гніздо з чогось подібного до клаків і завішує на дереві далеко від пня, щоби вужі не могли дістатися до нього, (чуємо, що так роблять папугаї в нових Індіях), і в одному гніздечку несе через кілька років яйця, тілько кожного року робить в ньому круглу дірку.

»На Руси (в Галичині) та на Поділлі є один рід перепелиць з зеленими ногами, від яких люди дістають спазмів.«

Говорять, що ластівки в осени побравшись за ніжки потопають у воді і там перебувають зиму і злітають на весну, — що часом рибалки витягають багато тих пташок ніби не живих, а як приести їх до теплої кімнати, оживають, але від надмірної горячі або пари зараз здихають.«

В околицях богатших на звірину ловество було з організоване на більшу міру. В землях, що належали до Вел.. Литовського Князівства

були цілі села, що віддавалися виключно ловам; вони звалися стрільцями, осочниками, бобровниками, сокільниками, севрюками і ін. У королівських селах в Галичині селяне мали обовязок стерегти лісів і на приказ іти на лови або »на оступ«; ці лови тривали деколи по кілька тижнів. В деяких сколицях нпр. біля Лежайська, були в лісах побудовані окремі доми для ловців, що приїздили туди на дзвіші лови.

Спосіб ловів у XVI — XVII в. в. змінився в порівнанню з давнішими часами остільки, що уживано вже загально стрільби. Але у дальших околицях ще довго утримався лук і рогатина. Часто уживано до ловів сіти, що звалися як давніше »перевіси«; ці сіти роблено зі шнурів або з лика.

Щоби охоронити звірину перед винищеннем, заведено деякі обмеження ловів. В деяких околицях на Придніпрянщині не вільно було селитися близько пущі. В інших лісах обмежено свободу ловів й особливэ селянам не дозволювано полювати. В 1557 р. у Вел. Литовськім Князівстві з'явився перший ловецький закон, т. зв. устава на волоки, що обовязувала і у східних землях України.

Там постановлено, що селяне можуть бити тільки меншу звірину: вовка, лиса, рися, росомака, заяця, вивірку, та птицю; серни і всякий

грубший звір був резервований для двірських ловів. Ліси віддано у нагляд ріжних урядозців, як ловчих, бобровників і ін., та поділено на ревіри. Також Литовський Статут 1566 р. містив постанови про ліси і ловество. Гострі були кари за крадіж у лісах, Кого приловлено на полюванню на чужу звірину, той платив власникови ловів 12 рублів кари, а крім цього великому князеви кару по такій тасці: за зубра 12 руб., за лося 6, за медведя, оленя, ланю 3, за рися, дикого кабана 1, за серну 30 гр. Колиб стрільця зловлено на горячім учинку в чужім лісі, «на звіря убитим», карано його смертю як злодія! Але за своїм звіром можна бігати на чужу землю, або застріливши звіря на своїй землі, можна за своїм «застрілом» іти на чужу землю. Хто порубав кому »принади пташі«, зрубав »перевіс« (сіть) або викрав »шост« — дрючик на якому ці перевіси трималися, платить також 12 руб. власникови і друге стільки на вел. князя. Хто попсуває принаду, »злодійським способом« — помастив дегтем, або часником, так, що птиця не йшлаб на нього, або вкрав »шатер« — платить 3 руб. кари. Хто знищив або попсуває кому соколине або лебедине гніздо, викрав молодих соколят або лебедят, або умисно зловив сокола, біля його гнізда, платить 12 руб. Така сама кара за знищення бобрових гнізд. Бобри користува-

лися ще особливою опікою. Коли »боброві гони« йдуть на сусідні землі, сусід не має права ані орати землі, ані косити сіна, ані рубати лози поблизу, де є це боброве »зеремя« (гн здо), щоби не виполошити бобра, — інакше платив кару 12 руб. Навіть якби бобер вийшов із старого гн зда і зробив собі •нове гніздо серед поля або серед сіножати, то власник і тут має обмежити землю в сусідстві нового гнізда, не брати, не носити і не рубати лози біля нього. Так дуже опікувався закон вигибаючими бобрами. Додати треба, що кари були дуже високі, бо тоді за убиття селянина плачено також 12 рублів.

Ловецтво XV — XVII в. в., як порівняти його з нашими часами, стояло ще дуже високо, особливо що до стану звіринини. Але в порівненню з княжою епохою, це був уже упадок. Багато род в звіринини вже не стало, інші зменшувалися все більше і більше. Це відбилося і на тодішній торговлі. На власну потребу скірок було ще доволі, але на вивіз за границю вже недоставало і виважено тільки виїмково скіри лисі, вовчі і тпод.

III.

Останки ловецтва на більшу міру стрічаємо при кінці XVIII в. і напочатку XIX в у Придніпрянщині, особливо у степовій її полосі. Опові-

дання старших людей ще з другої половини XIX в. переповнені спогадами про розкоші давнього ловецтва.

116 літній дід Іван Розсолода, що жив на Запорожі, в 1880-тих роках так оповідав про часи своєї молодості:

»А звіру, а птиці?! Вовки, лисиці, борсуки, дики кози, чокалки,¹⁾ виднихи²⁾ — так один за одним і біжать, так і пластають по степу. Вовків така сила була, що іх кийками били, а з іх кож чоботи носили й кожанки робили. А іжака того, іжака!.. І казати нічого! були ще й дики свині, такі гладкі та здорові, вони більш усього по плавнях³⁾ шниряли. Оце як побачиш уплавні яку свиню, то скорійш кидайся на дерево, а то хрю! хрю! чмак! чмак! та до тебе так рилом і пре, виотаве морду вперед тай слуха, чи не йде хто; як зобаче чоловіка, зараз до нього, товкиць рилом! З ніг звале, тоді і давай рвати. Були й дики коні, вони цілими табунами ходили; косяка⁴⁾ три — чотири так і ходять...

¹⁾ »Той же вовк, тільки злійший над вовка.«

²⁾ »Зеір схожий на лисицю тільки живе в воді, на ньому така кожа, наче іскри спалюються, а як погладиш, то він так і вилюскується (видра).«

³⁾ Низові місця над рікою, порослі корчами, очеретами і под., які вода під час повені заливає.«

⁴⁾ Косяк — табун.

»А що уже птиці було, так, Боже великий! Качок, лебедів дрохов, хохітви, диких гусей, диких голубів, лелек, журавлів, тетарів, куріпят, — так хо-хо хо!.. Та все які плодющи! Одна куріпка виведе було штук двадцять пять куріпят за місяць, а журавлі як понаплодять дітей, то ходять та тілько крюкають. Стрепетів сильцями, дрохів волоком тягли, тетарваків, як настане ожеледиця, дрюками били.¹⁾ І що то за сила тієї птиці була? Яка підніметься з землі, сонце застеле, а як сяде на дерево, то й гилля не видко: самий комях висить; а як спуститься на землю, то вона наче долівка так і зачорніє. А лебеді як заведуться биться проміж себе, то піднімуть такий крик, що батько²⁾ було вискочить із бурдюга³⁾ та давай іх стрілять, щоб порозгонити а вони піднімуться в гору та тілько порось-порось-порось!..«

Інший 60-літній дід Семен Герасименко, з околиць, де була колись Січ, оповідав: »Тоді тут по плавнях та по скелях вовків, лисиць, зайців, диких свиней, — прямо не пройдеш. Дики кабани були тоді пудів по десять, або й більш

¹⁾ Дрохва, хохітва, стрепет — дроп; тетервак — тетерев; куріпка — куропатка

²⁾ Батько оповідаючого.

³⁾ Бурдюг — землянка.

вісу, — на силу шість чоловік на сані зложуть. Тут було такого звіру, що верхових давали з города, чоловік сорок — п'ятьдесят, щоб розгонити його. Так де тобі, його гоняють по степу, а він у плавні. Іздили з ружями і з шаблями по плавням і палили камиші. Та вже тоді трохи налякали його, а то прямо й вийти страшно... А що птиці, так і казати нічого. Як підеш на охоту, то до дому несеш наче відра на коромислі. Стре-пета, огари,¹⁾ лебеді так пішком і ходять...«

Ще інший старий селянин, Залізняк, розказував, як у степах ловили дикі поросята: «Істи уже, що хоч, те й іж, — е і птиця, е і звір степовий. — Так, що мені, — каже паня, — та птиця та звір степовий? Ту поїдь та піймай мені дике порося! — Ну, щож, порося так і порося! Сідаю на коня, беру малахай²⁾ та іду до річки, де було видно диких свиней. Та ото приіду тай жду, поки свині підуть пастись у степ, а поросята зістануться самі; видивляюсь, та зараз туди; ухоплю порося та навтікача, та вже біжу, та вже біжу, що єсть духу, а воно кричить, як скажене: Та що ж ви думаете. Як почують гаспидові свині, та до мене, так і лізуть, під ноги коневі! та так біжить, аж до самого куріння, та якби не малахай, то розірвалиб!...«

¹⁾ огар — рід качки, *Anas rufifrons*

²⁾ Малахай — довгий кнут.

Член петербурської Академії наук Гмелин під час подорожі по південній Україні 1771 р. бачив тут ще дикі коні і описав їх докладно. «Найбільші навіть дикі коні величиною рівняються з найменшими домашніми кіньми. Голова у них, як порівняти інші частини тіла, надзвичайно велика, уха все гострі і бувають також великі як у домашніх коней, або такі довгі як у осла і опускалися до долу, очі у них огненні; грива дуже коротка і кучерява; хвіст у одних густий, у інших рідкий, але коротший, як у домашніх коней. Краскою похожі на миші і ця признака замічається на всіх диких конях, що тут знаходяться, хоч письменники згадують тільки про білі і попелясті. Однак краска на животі у багатьох сходиться з попелястою, а ноги починаючи від коліна до копита, чорні. Шерсть на них дуже довга і така густа, що при дотику радше нагадує футро як конячу шерсть. Вони біжуть надзвичайнюю скорістю, в кожнім разі вдвое скороше як добрий домашній кінь, при найменшім шелесті жахаються і утікають... Кожне стадо має проводира, огера, що іде наперед стада, а інші за ними... Дикий жеребець дуже жадний на домашні кобили і як тільки може виконати свої чаміри, не залишить нагоди і уведе їх зі собою, при чому нераз загризе противника... Ловлять їх все тенетами; дикі коні з великим трудом за-

лишають свою дикість і привчаються до роботи..« Один з селян очевидців, що мав нагоду у молоді літа бачити дики коні, Євгеній Говурний з Солотина, оповідав: »Вони і з себе невеличкі, а тілько товсті та кріпкі; на масть мишасти. Мій батько і ловив їх, тай вони або повтікають або подохнуть: не можуть, бач, жити у неволі; по степу ім бігати, — то це так. Оце було іде чоловік по шляху кобилою, а докі коні пасуться у Камянуватій Балці. То же ребець зараз вискоче на могилу тай нюха, чим той чоловік іде, чи кобилою, чи конем. Як почує, що кобила, тоді пиши, чоловіче, що пропало; побє і оглоблі, полома і воза, займе з собою і кобилу.. Так по тому шляху колеса, обіддя оглоблі та драбини з возів і валяються; то все шкоди диких жеребців..«

Лови були частою забавою козацької старшини. Гетьманський підскарбій Яків Маркович для розради іде нераз у ліс з флінтою, на легке »мисливство.« Залюбки ховаються гончі собаки ріжної породи, — огари, хорти, британські собаки. Особливо цінилися собаки англійські. Ханенко оповідає зі своєї подорожі до Петербурга, що там у »живодьорних ізбах медведя собаками травили, — а найлучше брала британська собака.« Ханенко привіс собі дві такі собаки, що звалися Щолчок і Лиска.

Панські лови XVIII в. перейшли також до лі-

тератури, завдяки Іванови Котляревському, що сам був охочим ловцем. Але у сосновій Полтавщині, де він проживав, при кінці XVIII в. фавна вже була винищена і він знає тільки лови на дрібну звірину. У своїй безсмертній »Енеїді« Котляревський згадує із птиць: чиж, шпак, синицю, горлицю, кобця, шуліка або шульпіку, — зі звірів зайця, лиса, тхора і вовка. Як кожний ловець він звернув особливу увагу на лісових і пільних шкідників і нераз згадує: »як ловить кіт шпака,« як нападає »на мале курча шульпік,« »як пара горличок невинних летять спастись в лісах обширних од злого кібчика когтей. « Він знає, що втікають »од іжака тхорі,« згадує, як »стара лисиця на всякі штуки подалась,« що вовк покусав зайця.

До ловів на птицю уживали ще деколи соколів, кібців, і Котляревський жартом каже: »шпаками кібця затровили.« З рештою ловили птицю в сіть, чи іншими способами; поет говорить про Італійця, що »уміє і чижів ловить.« Лови на більшу звірину відбувалися при участі »стремленого,« що тримав пси на сфорі, і »пса-рів,« що уладжували нагінку. Ловці трубіли в роги, нагінка ляскала бичами. Пси згадуються подвійні: »гончі« до нагінки і хорти до самих ловів. Поет мав нагоду увіковічнити у своїй »Енеїді« імена двох ловецьких псів. видно його власних улюблених, — Дойда і Чухрай:

»Як знаєш, лис хвостом виляє,
Як дуже Дойда налягає
І як чухрай угонку дав...«

В іншому місці »Енеїди« Котляревський описує кількома рисами лови, що скінчилися трагікомічно, — жертвою їх впав двірський песик, »біленський цуцик, — не дуже простий, родом музик...«

»Тоді Троянці всі з хортами
Збириалися іхати за зайцями,
Князька свого повеселити..
Троянці в роги затрубівши,
Пустили гончих в чагарі;
Кругом болото сбступивши
Бичами ляскали псарі
Як тілько гончі заганяли,
Загавкали, заскавучали,
То музик вирвавшись на двір.
На голос гончих одізвався,
Чміхнув, завив, до них помчався
Стременний думав, що то звір:
»А тю його! гуджга!« і крикнув,
Із свири поспускав хортів.
Тут музик до землі прилипнув
І дух від ляку затрів;
Но пси донюхавшись доспіли,
Шарпнули цуцика і зіли
І посмоктали кісточки..«

Жерела і література.

До княжих часів: літописи, Поучення дітям Володимира Мономаха.

До XV — XVII вв.: Жерела до історії України-Руси т. I. — II, VII; *Źródła dziejowe* т. XVII, XIII, XII; *Relacje unicejuszów apostolskich w Polsce* т. I. В. Антонович і К. Мельник, *Мемуары къ истории южной Руси* т. I, II, М. Грушевський, *Історія України-Руси* т. V — VII, Z. Gloger, *Encyklopedja staropolska*.

До XVIII в.: Дневник Якова Марковича, діярій Ханенко, Д. Єварницький, Запорожье въ останках с арины у преданіях народа, т. II; 1888 він же, Вольности запорожскихъ козаков, 1898; М. Плоханський, Матеріали для історії внутренной жизни Лѣвобережнай Украины. Бобровники, Стрѣльци въ Малоросії (Сборникъ харьк. Общ. ист. т. III); Е Корноуховъ, Судьба бобровниковъ стрѣльцовъ и пташник Черниговской губерніи (Труды черниг. ком. X.); М. Левченко, Исчезнувшія і исчезающія в Южной Россіи животныя (Кiev, Старина т. III, 1882, ч. 373-9); А. Рутковський, О дикихъ лошадяхъ въ херсонской губерніи Kiev. Старина т. IV, ч. 391-3).
